

van meg: a kis Matej rajzolgatja, csak úgy magának, a lakásukat az első rész végén (T94).

Az író, költő, a művész műhelyébe való bepillantás mindig érdekes-, néha fontos adalékokkal szolgálhat ahhoz, hogy alaposabban megismerhessük az alkotó munkamódszerét, felfedezhessünk a kész műben olyan mozzanatokot, amik egyébként nem tűntek volna a szemünkbe. Talán ezzel a rövid összehasonlító elemzéssel is sikerült rávilágítani arra, hogy a mű koncepciójában milyen fontos szerepet játszhatnak a nevek, a névadás, a névválasztás – s ez is kedvet ébreszthet az irodalmi onomasztika meglehetősen elhanyagolt kutatási területéhez.

FARKAS EDIT

Nevek és arcok Tamási Áron színjátékaiban

A nevekkal való „viaskodás” már születése napján elkezdődött: apja önkényesen, saját döntése alapján Tamási János néven jegyeztette be a farkaslaki anyakönyvbe. Vezetéknevének *i*-je későbbi, önkényes hozzátoldás, az Áron nevet pedig a keresztelőjén kapta, mivel édesanyja babonásan félt a Jánostól, mondván: e név viselői a családban valamennyien korán meghaltak. Talán ez is lehet egyik magyarázata annak, hogy később sokat foglalkoztatták a nevek, mindig egyik fő gondja volt, hogy jól hangzó, és jellegzetes nevet adjon hőseinek (TAXNER-TÓTH 1973:9).

Első színdarabját (ahogy ő nevezi: székely népi játék) 1924-ben a kolozsvári Magyar Színház pályázati felhívására írja meg – Amerikában. Az *Ősvigasztalás* című „székely tragédiát” kései önéletírásában, a *Vadrózsa ágában* (1966) ifjúkori, elhamarkodott vállalkozásnak nevezi, s mint elkallódott, „komor és darabos vázlatra” emlékszik vissza, amikor első színházi kísérleteiről vall, s az *Énekes madártól* számítja eltökélt, makacs drámaírói pályafutását (Z. SZALAI-ABLONCZY 1987/I:528–536). Ez utóbbi darabot ismeri leginkább a nagyközönség, erről írták a legtöbb kritikát, elismerőt és elmarasztalót egyaránt. Lehet, hogy ez a közönségnek leginkább tetsző székely népi játék, de nem szabad elfeledkeznünk a többi nagyról sem; a remek „játékok” közé tartozik a *Tündöklő Jeromos*, *Vitéz lélek*, *Csalóka szivárvány*, *Hullámzó vőlegény*, *Ördögölő Józsiás*, *Boldog nyárfalevél* – hogy csak a legfontosabbakat említsük. Kezdetben többnyire a technikai gyengeségekért marasztalták el a drámaíró Tamásit. Egyes műveit laza szerkezetűnek, megbicsakló cselekményűnek vélték a kortárs kritikusok, de az ő képzeletét nem a közeli vagy távoli divatos példák irányították, s nemcsak a cselekményt, de drámai alakjait is másképpen formálta meg, mint ahogy a színházi néző évtizedeken át megszokta. Tamási drámái kétségtelenül más megközelítést igényelnek, mint ahogy a dramaturgia klasszikus szabályainak ismeretéből következnek.

Fantáziáját az az ősi hagyományokon nyugvó hit- és hiedelemvilág mozgatta meg, amely magában rejtje az ember megújulási képességeit is – a pusztító viharok, háborús csapások után. A néphit nem ismeri a végleges bukást, a romlásból is a reménykeltő jeleket véli kiolvasni. A székely népballadák világában jártas író számára ezért kínálkozik megoldási formaként a népi játék, amely a folklórt (ösköltészetet, mesét) a mitológiával egyesíti – a csodálatos emberi természet megnyilvánulásaként (Z. SZALAI 1991:91–92).

A népi játékok mellett más színpadi darabok is születtek, ám mindegyikük közös eleme a játék: Tamási írt komoly játékot (*Vitéz lélek*), drámai színjátékot (*Csalóka szivárvány*), mesejátékot (*Búbos vitéz*, *Szüntelen király*, *Ördögölő Józsiás*), bábjátékot (*Szegény ördög*) stb. A szereplőkről nem mindig mondható el, hogy remekbe szabott figurák lennének (TAMÁS 1997:151–157), de nevük szinte minden esetben kitűnően jellemzi őket. Tamási szereplői, mint a regény- és novellahősök döntő többsége, a szülőhely vonásait hordozza magán. A népi játékokban mindig jellegzetesen falusi család- és keresztneveket találunk, kivéve persze a városi szereplőket, akik jellemüknek/életvitelüknek megfelelő nevet kaptak. *Csorja Ádám*, *Botár Márton*, *Balla Péter*, *Czintos Bálint*, *Bodrogi Antal* nevei a többi szereplőhöz képest „súlyosak”, annál is inkább, mert kevés szereplő használhatja a teljes nevét, legtöbbször csak keresztnévükkel vannak jelölve a színpadokban.

KOVALOVSKY MIKLÓS osztályozása alapján (KOVALOVSKY 1934:36–48) az irodalmi névadásnak számos típusát különböztetjük meg; Tamási színpadi szereplőit is ez alapján próbálom meg osztályozni.

1. Rövidebb elbeszélésekben, karcolatokban gyakran előfordul, hogy az író nem ad nevet a szereplőknek, a történet alakjai a férfi, az orvos, a katona stb. Ebbe a csoportba sorolhatók a színpadi művek „statisztái”, akik csak rövid ideig, pár mondat erejéig jelennek meg, vagy teljesen a háttérben maradnak, ám teljes értékű részei a darabnak. Ilyen szereplők: *falusi bíró*, *három legényke*, *törvénybírak*, *ügyész*, *védő*, *csendőrök*, *trottyos szolga*, *vén székely*, *klarinetos nép*, *egy hang* (Ösvigasztalás); *legényke*, *két leányka*, *katolikus pap*, *uzsorás örmény*, *istentelen suszter*, *biztosítási ügynök*, *faügynök*, *magyar képviselő*, *tudós*, *népies író*, *koldus* (Néppártiak); *pap*, *papné*, *rokkant*, *asszony*, *egyházfi*, *kurátor*, *presbitérium* (Görgeteg); *dobos*, *cigány*, *egy hang*, *másik hang* (Tündöklő Jeromos). Előfordul, hogy a cigánynak van neve (*Fintor* – Bor és víz), ám ugyancsak névtelenek a Búbos Vitéz mesejátékban szereplő állatok: *medve*, *róka*, *mókus*, *őzbak*, *őzsuta*, *nyúl*.

2. A második csoportba tartoznak a beszélő nevek, amelyek egyértelműen, testi vagy lelki tulajdonságaik alapján jellemzik viselőjüket. Ez a névadás megfelel a ragadványneveknek, a tulajdonos egy fontos tulajdonságára utal, és ezt a karikatúrához hasonlóan felnagyítja, eltorzítja, ezért komikus hatást kelt, tehát inkább a komédiákban fordul elő. Tamásinál viszonylag kevés ilyen nevet találunk, és azok is leginkább a mesejátékokban fordulnak elő:

a.) Társadalmi állapotról utal: *Módus Beke* (gazdag ember, Szegény ördög);

- b.) Foglalkozásra utal: *Vikáros* (doktor, Hegyi patak), *Fanfarus* (hopmester, Ördögölő Józsiás), *Gumics* (sofőr, Hullámzó vőlegény);
- c.) Belső tulajdonságra utal: *Szódara* (kántor, Szüntelen király), *Fecske* (postás, Kossuth nevében).

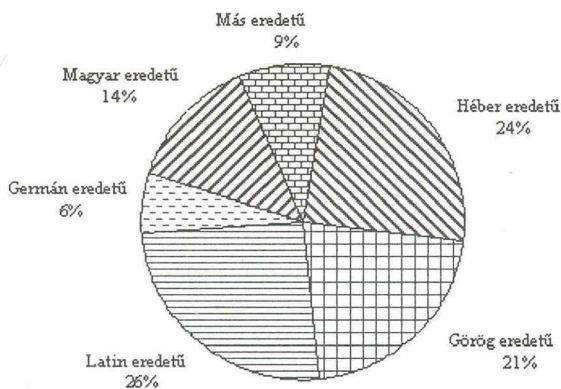
3. A név gyakran nem a jelentésével, hanem a hangulatával jellemez, úgy, hogy az egész névközösségben azonos asszociációkat ébreszt (KÁLMÁN 1996:108). Ebbe a csoportba sorolható a legtöbb színpadi szereplő neve; Tamási gondosan ügyelt, hogy alakjai a kornak és környezetnek egyaránt megfeleljenek. A népi játékokban előforduló családnevek mind hitelesek, akár Farkaslakán vagy más székel faluban is találkozhatnánk velük. *Csorja (Ádám)*, *Kispál (Jula)*, *Gálfí Bence* (Ősvigasztalás), *Bajna (Gábor)* (Tündöklő Jeromos), *Balla (Péter)* (Vitéz lélek), *Czintos (Bálint)* (Csalóka szivárvány), *Bodrogi (Antal)* (Hullámzó vőlegény), *Vizi (János)*, *Füst (Gergely)*, *Baja (Gyula)* (Bor és víz) nemcsak viselkedésükkel, hanem nevükkel is az igazi székely világot mutatják be a nézőknek. Előfordul, hogy a családneveknek gúnynévszerű hangzása van, de ez csupán pár alkalommal, és természetesen nem véletlenül fordul elő: *Bakk (Lukács)*, *Préda (Máté)* (Énekes madár), *Tündöklő (Jeromos)*, *Sáska (Mihály)* (Tündöklő Jeromos). A színpadon olyan embereknek kell megjelenni, akik az általuk képviselt világ, eszmék hiteles megtestesítői. A nehéz székely sorsot, a vagyonát elvesztő gazda reményvesztettségét, a falura született művészelképű fazekas vergődését egyaránt felvillantják a darabok, a szereplők ajkáról pedig székely nyelvjárásban hangzanak el a néha gúnyos-ironikus mondatok.

„A Székelyföldön játszódó cselekményekben a táj hangulatához tartoznak az ószövetségi nevek, mint Ábel, Áron, Mózes, Dávid, Rebeka, Eszter, Sára” – írja KÁLMÁN BÉLA (KÁLMÁN 1996:109), és ezek a keresztnévek fordulnak elő döntő többséggel a Tamási színjátékokban is. *Csorja Ádám* nemcsak székely ősgyökér, de cselekedeteivel a bibliai Ádámra emlékeztet; az Énekes madár egyik párja, *Gondos Eszter* és *Bakk Lukács* nevükben az Ószövetség lapjairól léptek elénk, míg *Gondos Magdolna* az Újszövetség neveinek egyikét viseli. A másik pár, *Gondos Regina* és *Préda Máté* tagjai közül a férfiú szintén az Újszövetségből kölcsönözte nevét, párja azonban jócskán meghazudtolja nevét: királynői méltóságnak nyoma sincs nála, a falusi parasztleányok tenyeres-talpassága csendül ki minden szavából. A színjátékokban eredet szerint a keresztnévek több csoportba sorolhatók:

- a.) héber eredetű nevek: *Ádám, Gábor, János, Eszter, Magdolna, Máté, Mihály, Lázár, Sári, Anna, Panna, Dávid, Jób, János, Erzse, Samu, Zsuzsánna*;
- b.) görög eredetű nevek: *Ambrus, Trézsi, Teréz, Jeromos, Ágnes, Elek, Péter, Kristóf, Gergely, Döme, Fülöp, Gellért*;
- c.) latin eredetű nevek: *Julianna, Jula, Márton, Bence, Regina, Lukács, Bálint, Marci, Rózáli, Antal, Piroska, Róza, Pál, Ciprián, Kláris*;
- d.) germán eredetű nevek: *Emma, Vilma, Ottó, Berta*;
- e.) magyar eredetű nevek: *Ibolyka, Juliska, Gyula, Boróka, Nándor, Jolán, Kálmán, Etelka*;

- f.) török eredetű nevek: *Aba, Ákos*;
- g.) arameus eredetű nevek: *Birtalan, Márta*;
- h.) olasz - spanyol eredetű név: *Bella*;
- i.) perzsa eredetű név: *Gáspár*.

Az író által alkotott nevek, valamint a mesejátékok szereplőinek nevei kima-
radtak a felsorolásból, hiszen eredetüket nehéz lenne megfejtetni, ám legtöbbször
az írói fantázia szülte őket. A fenti nevek megoszlásának szemléltetésére szolgál
a mellékelt diagram. Amint a felsorolásból is látszik, Tamási a jellemeknek megfe-
lelően használja különböző nevek becéző formáját, sikeresen adja vissza a falusi
hangulatot, eleveníti meg az embereket. Még a csendőr neve is belesimul a falusi
környezetbe, *Gálfi Bence* (Ösvigasztalás) éppúgy lehetne falusi gazda, mint *Kósa
János* (Hullámozó vőlegény). *Erzse, Panna, Jula, Trézsi, Juliska, Bella, Lina,
Rózáli, Kláris* — szinte minden női névnek a becéző formáját használja az író, ám

nem a megszokott, mindenki által ismert formákról van itt szó, hanem a falura
jellemző névadási szokásról: a nehéz körülmények között is megmarad a kedves-
ség, az asszonyt a férj általában valamilyen kedveskedő formával szólítja meg.
Más környezetben ezek a megszólítások minden bizonnyal parasztsónak, sőt, akár
lekicsinylőnek is hangozhatnak (pl. városi környezetben), de a Tamási világá-
ban minden a legnagyobb rendben van. A férfiak nevei között előfordulnak olya-
nok, amelyek csak nagyon kis valószínűséggel fordulhattak elő a székely világ-
ban. *Jeromos, Jób* csak a színpad kedvéért vannak jelen, bibliai nevük beillik a
katolikus író névrendszerébe.

Tamási neveinek hangulata egyértelműen idézi fel a székely embert, a falut,
ahol életük lejátszódik, annak minden örömeivel és bánatával együtt. A mély
hangrendű családnevek (*Csorja, Gondos, Balla, Bor*) mintha a székely bánatát, a
földdel (=élet!) való küzdelmét sóhajtának; a komor hangulatot csak részben oldja
a játékos nyelvhasználat. A nevek, jelentésüket vagy más asszociációs tényezőket
figyelman kívül hagyva, mindenekelőtt kellemes vagy kellemetlen hatást tesznek
ránk esztétikailag, esetleg közömbösnek érezzük őket. Ez a név zeneiségétől,

hangzósságától és a hanglejtéstől függ (KOVALOVSKY 1934:45); a név által kel-
tett kellemes vagy kellemetlen hatás természetesen átsugárzik a jelölt személyre
is, s könnyen hajlandók vagyunk őt ennek alapján rokon- vagy ellenszenvesnek
érezni.

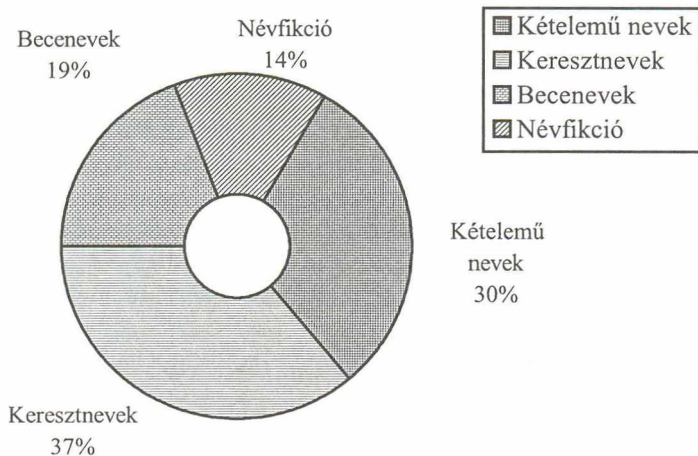
A színjátékok szereplőinek nevei és a szerző leírásai mintegy elénk varázsol-
ják a különböző alakokat. Aki műsorfüzettel a kezében követi az előadást, meg-
babonázva figyelheti, hogy mennyire egymásra talál a név és gazdája. *Csorja*
Ádám az Ősvigasztalás című színmű főszereplője *csak* nevével nem árulja el,
hogy az ősi pogány népszokások hű követője áll a törvény előtt; a neve mögött,
szerzői utasításként azonban még az is ott áll, hogy *székely ősgyökér*. A név és a
rövid, tömör jellemzés az elhangzó mondatokkal együtt hat: a néző nem kételked-
het *Csorja Ádám* igazában.

Névstiliztikai szempontból vizsgálva a szereplők neveit nem elég csak a név
hangalakját figyelembe venni az esztétikai érték eldöntéséhez, a néző jelentés-
asszociációi is befolyásolják a név szépségéről alkotott véleményt. *Kömény Móka*
neve már előre jelzi, hogy vidám, fiatal legény; *Gondos Eszter* nevének monoton
egyhangúsága pedig a mindennapokba belefásult leányt állítja elénk. A névhan-
gulat reális forrása, hogy bizonyos nevek és névtípusok meghatározott társadalmi
környezetben (pl. földrajzi tájegység, népcsoport, vallásfelekezet) gyakoribbak,
mint másutt, ezek ez ún. milliónevek. A keresztnévek közül a székelysége jellem-
ző, sokak által „székely neveknek” titulált őszövetségi nevek „alapnevek” a szín-
játékokban: *Ádám, Gábor, János, Mihály, Magdolna, Eszter* szinte kortól és név-
divattól függetlenül éltek és élnek a székelység körében. Néhány ritka kivételtől
eltekintve Tamási közismert keresztnéveket ad szereplőinek; Tündöklő *Jeromos*,
Aba, Vizi Jób szerepéhez viszont ezek a nevek kellenek. Változatos hangulati ér-
tékük van a beceneveknek. A becézés tulajdonképpen emocionális jelenség, noha
egy-egy becézett névalak nemegyszer elveszíti érzelmi töltését, és pusztán a sze-
mélynév beszélt nyelvi helyettesítőjeként szerepel. Önálló, „igazi falusi” nevekké
lettek a *Lina*, (Tündöklő Jeromos), *Kispál Jula* (Ősvigasztalás), *Erzse* néni (El-
jegyzés), *Kláris* (Boldog nyárfalevél), a színjátékokban azonban csak kis számban
vannak jelen.

A kitalált személyeknek fiktív nevet ad a szerző, ezt nevezzük névfikciónak,
névköltésnek (J. SOLTÉSZ 1979:158); Tamási színjátékaiból ebbe a csoportba so-
rolható nevek a következők:

- a) tulajdonnévi funkcióval felruházott önkényes hangsor: *Bagi, Zelma* (Hullám-
zó vőlegény), *Tiri Dorót, Terge* (Hegyi patak), *Paskál, Vikota* (Boldog nyár-
falevél);
- b) tulajdonnevesített közszó: *Csutora* (Néppártiak), *Fecske, Homály* (Csalóka
szivárvány), *Bogyó, Czimer* (Hullámzó vőlegény), *Bárány, Jávör* (Kossuth
nevében), *Torzsa, Barka* (Boldog nyárfalevél).

Az alábbi grafikon a különböző névtípusok megoszlását szemlélteti:

Amint a grafikonról is leolvasható, Tamási szinte ugyanolyan gyakorisággal használ kételemű neveket (család- és keresztnév), mint egyszerű keresztneveket, és ugyanígy a becenevek és a kitalált nevek aránya is megközelíti egymást. A főszereplők mindig a teljes nevükön szerepelnek, és ahogy a színjátékban betöltött fontossági sorrend csökken, úgy válnak meg nevüktől a szereplők. Az Ösvigasztalásban egyetlen csupasz keresztnév sem fordul elő, minden szereplő a teljes nevét viseli, tovább növelve a darab drámai hangulatát; a Vitéz lélek című „komoly játékban” csak a főszereplő, Balla Péter viseli család- és keresztnévét egyaránt, a többi tíz szereplőnek csak keresztnéve van, így Balla Péter még inkább kiemelkedik a tömegből. Előfordul azonban, hogy a történet kedvéért a szereplőknek teljes név kell, mint pl. a Bor és víz című „szüreti játékban”, ahol a *Bor* és a *Vizi* családok tagjait csak így lehet megkülönböztetni. A családnév egyben beszélő név is, hűen jellemzi viselőjét: a *Gondos* lányok közül igaz, hogy csak Magdolna vigyáz a rendre, *Bakk* Lukácsot a szerelem fűti, *Préda* Máté pedig legszívesebben eltűntetné a világból *Kömény* Mókát.

Tamási Áron színjátékaiban a székely világot, az örömet és bánatot egyaránt ismerő emberek életének néhány „részletét” ismerhetjük meg. A szereplők nevei szinte kivétel nélkül a valós életből valók, a ritka kivételek is inkább a falusi gúnynevekre emlékeztetnek, mintsem kitalált személyekre. Ez utóbbi csoportba a névfikcióval alkotott nevek viselői tartoznak, de ezek a szereplők a színdarab második vonalában vannak jelen. Név és eszmei tartalom elválaszthatatlan egységet alkot nemcsak a színjátékokban, hanem Tamási prózájában is; *Ábel* és *Mózes* nemcsak a Bibliával, de a Székelyfölddel is összeforrt.

Irodalom

FÉJA GÉZA: Tamási Áron. Szépirodalmi, Bp. 1970.

- FERCSIK ERZSÉBET–RAÁTZ JUDIT: *Hogy hívnak?* Korona, Bp. 1997.
- KÁLMÁN 1996. — KÁLMÁN BÉLA: *A nevek világa.* Csokonai, Debrecen.
- KIRÁLY LAJOS: Névtani ismeretek. In: A. JÁSZÓ ANNA (szerk.): *A magyar nyelv könyve.* Trezor kiadó, Bp. 1991.
- KOVALOVSZKY MIKLÓS: *Az író és a nevek.* In: *NyudÉrt.* 70. Akadémiai, Bp. 1970.
- KOVALOVSZKY 1934. — KOVALOVSZKY MIKLÓS: *Az irodalmi névadás.* MNyT, Bp.
- LADÓ JÁNOS: *Magyar utónévkönyv.* Akadémiai, Bp. 1971.
- TAMÁS 1997. — TAMÁS MENYHÉRT (szerk.): *Zeng a magosság.* In *memoriam Tamási Áron.* Nap, Bp.
- TAXNER-TÓTH 1973. — TAXNER-TÓTH ERNŐ: *Tamási Áron.* Gondolat, Bp.
- J. SOLTÉSZ 1979. — J. SOLTÉSZ KATALIN: *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Akadémiai, Bp.
- Z. SZALAI–ABLONCZY 1987–1988. — Z. SZALAI SÁNDOR–ABLONCZY LÁSZLÓ: *Tamási Áron színjátékai. I-II.* Szépirodalmi, Bp.
- Z. SZALAI 1991. — Z. SZALAI SÁNDOR: „Hit a harcban, remény a bajban.” Szépirodalmi, Bp.

SZOPOS ANDRÁS

**„Aki az igazi nevünkön nevez végre ...”
Krúdy Gyula írói névadása
a *Szindbád megtérése* című kötetben**

1. Krúdy névadásának irodalmáról

PERKÁTAI LÁSZLÓ (1938: 86–7) az első Krúdy-monográfiában megállapítja az íróról, hogy annak „legnagyobb alkotása a stílusa”. Ha ez a sarkított vélemény meg is kérdőjelezhető, az semmiképp sem vonható kétségbe, hogy Krúdy művészetében kitüntetett szerepe van a stílusnak (l. pl. KEMÉNY, 1991: 78). Ezt én is axiómának tekintem, és ennek alapján tartom meglepőnek az érdeklődésnek azt a csekély voltát, ami eddig Krúdy írói névadására vonatkozóan megmutatkozott. Pedig a stílus igen fontos összetevője a tulajdonnév, ezt például J. SOLTÉSZ KATALIN (1979: 129-172) fejtette ki alaposan.

HAJDÚ MIHÁLY (1992) alapvető bibliográfiája szerint csak két – igaz kitűnő – Krúdy névadásával foglalkozó dolgozat jelent meg hosszú évtizedek alatt: a KOVALOVSZKY MIKLÓSÉ (1956) és a J. SOLTÉSZ KATALINÉ (1989). A *Szindbád ifjúsága* kötet személyneveiről jómagam adtam közre egy kisebb közleményt a Névtani Értesítő 21. kötetében, ennek a munkának a folytatása az alábbi dolgozat.

Célom az, hogy a *Szindbád megtérése* teljes névanyagát feldolgozva főként stilisztikai érvényű megállapításokhoz jussak, és ezekkel árnyaltabbá, pontosabbá tegyem az író nyelvéről eddig mondottakat. Módszerem gyökeresen különböző a